

Бүгү чурттарнын пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 258 (12048)

1982 чылдың ноябрь 7, воскресенье

1925 чылда
уулушталган

Өртөө 3 көп.

ЧАА ҮЕНИ АЖЫТКАН

«Оң эргежок чугулазын дугайык большевиктериниң үргүчү чуугалап көргөн ажалчыларын болгаш тараачыларын революцияны тилеги. Улут Ленинниң бо сөстери бүгү делегейге динителдер дыңалгай ол күстен бээр ам 65 чыл болуп турары бо. Кижилер төрөлгөтөтүн төгүзүңе чаа чырытканча үе-чадан ажиткан ол хүлөөн бээр алдан беш чылдар өткөн. Бүгү делегей төгүзүңе чаа арын — капитализмден социализмге шилчеге үези ажиттыган. Хары ол кайкан-даа утундурбас хүлөөн эргелеш, бис шаг-уея социалист чыл санаанын ажу-гаар чорудуп турар апарган бис.

1917 чылдың Октябрь бүгү-ле дарлаткан болгаш демисе-жин турар улустарга келер үдеги тилелгезин өтүр көр органы берген.

Чээрбиги чус чылдың бүгү-ле улут социал чартыгалары бодунун эгезин Октябрь революциясындан алган.

Чаа нияалелди тургузарыны кол улавымышкыны Улут Октябрь изээн.

Коммунизмге бүтүрелди баам-биле бар чоруур совет улустун кайгамчык маалымдык чоруу чылдар өткөн тудум-на улам тодазы-биле илереп турар. Хамааты дайындык чылдарында ол иштик болгаш даштык дайындык чыл-ча шапкан, анык социалист Ада-чуртун камгалап алган. Хооураалды, аш-чутту ажит өткөн, ол чуртту индустриализация, көдө ажил-агыйны коллективизация бот-тандырган. Национал айтырыг шийирелтиген. Улаас 60 чылын демдегээривис хостуг улустарын бузулбас эвеле — Совет Социалист Республикалар Эвилелин тургустунган. Совет улус Ада-чуртун Улут дайындык Төрөн чуртунун хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган. Фашист өжөлдөн хей-хей улустарын хостал-дырыга шийирелти салмышкыны ол кирген. Совет улус мун-мун хоорай, суурларын, фабрика, заводтарын бузул-лардан катап тургускан. Сайзыраңгай социалист нияалел бисте тургустунган, ол дээрсе совет кижилерини маалымдык чогаалдык ажалынын түнелди-лер.

Бедиктерге бистик орууус белем эвес, шаптаразыны-ныг, калдыр-бистик болган. Илчала-даа ол калчаар-даа аажок өндүр улут орук. А улут, ырак орукка, бедиктерге орукка бергелер черле турар. Оларны ажил өрткөргө улус-чону алдарлыг партия, Ленинни Коммунист партия баштаган. Ол бистик бүгү-ле тилелгезивистин хей-агт кижикчи, организацын.

«Улустарга — тайбың!», Октябрьниң ол дайынчы лозуну бүгүн база-ла бистик кызыл туктарымыста. «Чепселениш-киниң дужури дээрсе-де социализмниң чеди алды дээр күзел-чүктү-дү» деп Ленинни сөстөр совет улустун, бистик партиянык ажил-херектеринде саяныкел. «Тайбыңны камгалаар, кижилер төрөлгөтөтүн кырында джигелин кел-ген кыжанымышкыны кошпадыр болгаш демиселге күжө-нишкиннери айы, үш катап улагаттары делегей бай-далы бисте хүлөндүрүп турар»-деп, СЭКП ТК-ның Чин-гиле секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведини Президиумунун Даргазы Л. И. Брежнев чоотка чаа шериг начальниги-ниң Кремльге болган чөвүлел хуралында озаалап айткан.

Бистик Төрөн чуртуус Улут Октябрьниң байырламын, ССРЭ-ниң 60 чылын бодунун күчүзүнү чектелешкини-ниң байдалында уткуп турар. Чурттуң экономикагит болгаш социал дегилгези кайгамчык. Улустур ден-дески ажалдан турар. Илчала-даа чамдык бергелер болгаш чештер бар. Оларны ажил өрткөргөтөтүн партия ап турар. Чонун өзүп турар херектерин бүрүн хандырар дөш, көдө ажил-агыйда улут ажалды кылып турар. СЭКП ТК-ны май Пленумунун хүлөп алганы Аш-чем программаны бо талазы-биле дини улут ролдуг.

Октябрь революциянын ачымында, ССРЭ-ниң улустары-нын, эң илалын улут орус улустун дуаламчымын ачы-мында хожугелини кийимни артып калган чоран шаан-дагы Тыва амгы үеде чурттуң хөгжөн республикалары-ны болгаш областтарын дегилгези чеккен. Бир эвес Тыванын ССРЭ составына кирген үезиниң бүдүзү-биле бо үези дендеар болза, улустур бүдүрүлгезиниң хемчөөлү 65 катап өскөн. Илчала-даа турган бүдүрүлгезиниң бир чылда кылар продукцияны ам республика сесе-ле хүн иштинде бүдүрүп турар-дыр. Совет эрге-чагырагыны чылдарында сес миллион дербелчин метр хемчөөлүг чагайжыды кылган багыныларын, хей-хей школаларын, эмгелгелерин, культу-ра, уруглар албан черлерин, коммунал-амыдырал, садым объектилерин туткан. Тывада культураны, литератураны улус чырыдымышкынын чектелешкиниң түгө бистик чуртууства эвес, а харын даштыкыда бевин билер апарган.

Совет Тыванын ажил-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмөй, бүгүн байырлап чыскалыгы хей-агттыг, омак-хөгдүг, кызыл туктары болгаш транспарантыларын туткан чалгыш үнер. Олар күш-ажалчы беклери байырлапта сөзсөн. Улустур прокуратура сайгарарынын, алаа күш-ажалдын бүдүрүлгезин беклери, күрүңге мал ажалынын продукцияларын садарынын тос айлар планнары күсөттин-ген. Он айланым, чылдын планнары күсөттинген совет-эргелештир чыгып бекетсөн. Мал ажалынын продук-цияларын б-чөө болгаш садар-талазы биле көсү чедиш-кини Р-Б-Т-ге, Кызыл, Мөңгү-Тайга районнарын, «Барыс», «Көк Тей», «О. Шынаа» совхозтарын ажил-иш-чилери чеди алган. Бир-Хем район, Тыванын сүт комби-назы, «Тыва тууду трестин» № 1 КМК-ам, радио болгаш телевидение дамычылыгы республика төвү, Кызылдын эл-чөм салым, «Тулобуу-биле» бүдүрүлгө каттыжымын-ны база-ла үнүк кварталын социалист чарыкыны тилелгези болган. А түс-тус муракчаларыны саны түс-түс. Чарыктын тилелгезинде алдар болгаш хүндү!

Октябрьниң алдары кайкан-даа окуп чипес, ол чус-чус чылдарда чурттаар.

Октябрьниң социалист УЛУТ РЕВОЛЮЦИЯ-ЗЫНЫ 65 ЧЫЛ ОДДЕГЕЗИНИ!

Т. МАКАРОВТУН чурган плакам.

КУШ-АЖЫЛЧЫ РАПОРТ

СЭКП-ниң XXVI съездинин, партиянык ТК-ының май (1982 чыл) Пленумунун төгүзүг шийирелтир амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын телептиг уткуур дээр бүгү улустун социалист чарыкына киришпешан, Бүр районун «Торгалыг» совхозунун ажил-ишчилери күрүңге эт садарының чыл планын 100,3 хуу, сүтүн—102,6 хуу, дүтүн—111 хуу кылдыр хуусаа бетинде күсөттинген Улут Октябрьниң байырламын таварыш-тыр СЭКП обкомунга болгаш республиканың Министрлер Чө-вүлелине рапорттаан.

Совхозтун малчыны күрүңге мал ажалынын продук-циязын пландан ажыр садарын уламчылар, чыл төңүзүңе чедир 80 центнер эйти, 50 центнер сүтү немей дужаарын шийирелтирэн.

Нитиниң малын кыштан хүр ажыраар дээр малчынар бригадалары кышда белетилди чедишкенин дөзүп, мал-дын аны-бүр чеминер кыштагларда организацыг чедирип турар.

Совхозтун ажил-ишчилери «Революциянык чалбымы», «О. Шынаа» совхозтарын ажалчы чоннарының инициатива-зын дегилгезин, мал кыштаглардыкынын улелериг эр-тирип, оң-биле ССРЭ-ниң Аш-чем программаны амыды-ралга боттандырынга чогуур улут-хууун кириер сорулганы боттарының мурнунда салып алган ажалдап турар.

ХУСАА БЕТИНДЕ

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюн телептиг уткуур дээр бүгү-үлөс чарыкында Ба-рым-Хемчикте «Шекээр» совхозтун ажил-ишчилери киришкен, Улут Октябрьни байырламын күш-ажалчы чедишкенин биле уткаан.

Совхоз күрүңге эт са-дарыны чыл онаалдамын —100 хуу, дүтү 112,5 хуу кылдыр хуусаа бетинде күсөткен.

Ында нитиниң малын-га чем белетилди организацыг чоруткан. Совхоз бо чылын 2900 тонна ситенин, 3600 то-на ситестү, 300 тонна саван-ны, 125 тонна витаминни ситен далганын белеткен бол-ган.

К. МААДЫ

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Октябрьниң социалист Улут революциянык 65 чыл оюнун бүдүзүңе СЭКП Бүрүт обкомундан, Бүрүт АССР-ниң Дээди Соведини Президиумун-дан болгаш Министрлер Чөвү-лелинде, СЭКП Калмык обко-мундан, Калмык АССР-ниң Дээди Соведини Президиумун-дан болгаш Министрлер Чөвү-лелинде, СЭКП Якут обкомун-дан, Якут АССР-ниң Дээди Со-ведини Президиумундан бол-гаш Министрлер Чөвүлелинде, СЭКП Алтай болгаш Красно-арск крайкомнарындан база ол крайларнык куускомнары-

дан, СЭКП Даг-Алтай, Иркутск, Чита, Хакас обкомнарындан болгаш ол областтарнык куус-комнарындан, ССРЭ-ниң Күрү-нениң аймыл чок чер комите-диниң шериглериниң Шериг чөвүлелинде болгаш Политик-тиг кол эргелелинде, Си-бириниң Кызыл тутуг шериг округунун Шериг чөвүлели-нде болгаш Политиктиг эрге-лелинде, ССРЭ-ниң Күрүне-ниң аймыл чок чер комитеди-ниң Забайкальде Кызыл тут-туг шериг округунун шериг-лериниң Шериг чөвүлелинде

ССРЭ-ниң камгалап министриниң ДУЖААЛЫ

1982 чылдың ноябрь 7

№ 265

Москва хоорай

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!
Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!
Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!
Совет Чесектиг Күштериниң хоочунары, эштер!
Совет улус, оң дайынчылар, социалист дем катты-жылгазын чурттарын ажалчы чоннары, дегилгези бүгү кижилер төрөлгөтөтүн Октябрьниң социалист Улут ре-волюциянык 65 чыл оюн бөгүн байырлап турар.

Политиктиг болгаш күш-ажалчы улут көдүрүшкүниң байдалында Улут Октябрьниң байырламын демдегеп тур-тур. Совет кижилер Коммунист партияны удурулганын-биле СЭКП-ниң XXVI съездинин, ТК-ны май (1982 ч.) Пленумунун шийирелтир, он бирги беш чылдын планна-рын күсөдир дээр күженишкенин ажалдап, ССРЭ-ниң тургустунганын 60 чылын телептиг уткуп турарлар.

Партияны айтканы социал-экономикагит чартыгалар-ын программаны чедишкенин боттанып турар. Улус-ның программаны чедишкенин боттанып турар. Улус-ның ажил-агыйны бүгү адыралы, эвилелешкен республика-га бурузуну экономика улам-на хөгжөн. Чонун чаагай байдалы чайгыш чокка бедир турар. Совет кижилериниң социал-политиктиг болгаш идеягит чангыс эвэ болжол, ССРЭ-ниң улустарының байыралы улам-на сыры катты-жыл камгалап.

Социалист дем каттыжылгазынын аны-дуума чурттары боттарының хөгжүлгезинде бүтүрелди бурунгарлап турар. Коммунист партия болгаш Совет күрүңге даштык поли-тиктиг Ленинни улавымышкыны быжым-биле болгаш чай-гыш чокка боттандырып турар. Тайбының Ленинни поли-тикамын шийи Совет Эвилелин ялроду дайындык кыжа-нышкынынан кижилер төрөлгөтөтүн камгалаар, бо-чепсек-ти эндере бүдүрерин кыжыктырбас, бүгү-ниги тайбыны бүгү-де чүдүлгөтөтүн кылып турар.

Ылчала-даа АКШ баштап империалист реакцияны буруузу-биле делегей байдалынын парымдашкыны үргү-чүтөп турар. Империализмниң агрессия күштери бо-чеп-секти улам-на өндөрө бүдүрүп, өскө чурттарын иштиги те-релгезин парым-биле холгарлап, делегейни кызы-бүр районнарында дайын, мисилежишкенин өскө-күрүңге кыжып берип турар. Олар делегейни боттут хөг-жүлгезин моодлактарында чүткүп, социализмге болгаш улустарын хосталгалыг демиселгизге удур кыдыктыг по-хотуу чаралааннар.

Бо байдалдар турда Коммунист партия болгаш Совет таах чурттуң камгаламын быжылгаар, совет кижилерин серемчелдир бедир талазы-биле эргежок чуугаа хемчег-лери боттандырып турар.

Коммунист партияны, оң Ленинни Төм Комитетин,

тыр республиканын ажалчы чоннарында чуректиң ханы-зындан байыр чедиришкени-ни, СЭКП-ниң XXVI съез-динин, партиянык ТК-ы-ның май (1982 чыл) Плену-мунун шийирелтир күсө-диринге чаа-чаа улут чедиш-кинерин болуп, ССРЭ-ниң тургустунганынын 60 чылын телептиг уткуп, ол ышкаш быжыг кыдыкшылыг, хуула чаагай кижик-чолуг болзун деп сеткилдиг ханызында күжөшкенин ол телеграмм-ларда илгерилеттинген.

СЭКП ТК-ның эш Л. И. Брежнев баштап Политбюроун догадыр сыры каттыжылга бүгү совет улус-биле бир дө-мөй, Армияны болгаш Флотун дайынчылар партиянык мерген улавын иштик болгаш даштык политикамын ижи-биле түздүзүңү, бир эл-сеткил-биле дегиле турар. Совет Армияны болгаш Шериг-Далай Флотуну-удурту-чу составын чөвүлел хураанын эш Л. И. Брежневтиң берген айтмышкыны совет дайынчылар чурттуң камгала-мын белегин бедир талазы-биле боттарынын ажал-чу хосталгалынын дайынчы программаны кылдыр хүлөп ал-ган. Социалист дем каттыжылгазын чурттарын ажи-дуума армиялары-биле калы олар тургузучу тайбын кү-лүмү, социализмниң төгүзүг чаалап алышкынын серемчелдиг камгалап, боттарының патриоттук болгаш интернационал күжөлгезин күсөдиринге көздө белем. Эштер, армияны болгаш Флотун дайынчылары!

Эштер, Чесектиг Күштериниң хоочунары!
Октябрьниң социалист Улут революциянык 65 чыл оюн-биле холбаштыр сиперге изиг байыр чедирип тур мей. Дайынчы болгаш политиктиг белетиле, ССРЭ-ниң тур-густунганын 60 чылын телептиг ужуражыр дээр со-циалист хүлөлгезин күсөдиринге чаа-чаа чедишкени-ни Армияны болгаш Флотун дайынчыларына күсөд тур мей. Бистик Төрөн чуртуусу күрүңге эрге-ажалчы камгаламын көздө белем болгаш серемчелдиг болу-нар.

Октябрьниң социалист Улут революциянык 65 чыл оюн алдар кылдыр дужаарын бола:
Бөгүн, ноябрь 7-де, тус черин-биле 21 шак турда бистик Төрөн чуртуусуңуң наймысала Маалдыр-хоорай Москвага, эвилелешкен республикаларын наймысаладынга, маал-дыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссиенге, Кериче, Тузуга, Маалдыр-ши-во Брестиге, а ол ышкаш Калининград, Львов, Лонда Рос-тов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга артиллерия-ны байырлап азуу-биле үжөн катап даашташкыны кылдыр.

Октябрьниң социалист Улут революциянык 65 чыл оюн дегилгезин!

ССРЭ-ниң эрес-маалдыг Чесектиг Күштери дегилге-зин!
Бистик бүгү тилелгезивистин сорук кижикчи бол-гаш организацын—Совет Эвилелиниң Коммунист пар-тияныга алдар!

ССРЭ-ниң камгалап министрия Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

АЖЫГЛАДА ЧАА ОБЪЕКТИЛЕР

Тес-Хемде № 1070 КМК-нык коллектив социалист чарыкы баштап, байырлады күш-ажалчы чедишкенин-лиг уткаан. КМК кол керелгит ажалдары 1068 муң рубль-ге, туудуңу бараанын продукцияны 1492 муң рубльге кылып бүдүргөн.

КМК-ның туудужуларыны тутканы Самагалдайда чаа школада чонун ажим-теду чаа өөредилге чылында эргелеш берген.

«Тес-Хем» совхозта машина-трактор мастерскаяны чаа бажыны база дозуп хүлөткөтөн совхозтун сектекти-леринге, механизаторларына кончут таарымчалыг байдал-ды тургускан.

Чуртталга шолун ажилдаа кижириниң он айлар пла-нын олар ажыр күсөдир, районнуң ажил-агыйларында болгаш район төвүнде 1524 дербелчин метр чуртталга ша-луң туудуп дооскаш, дужааганнар.

И. ГОЛЬДБЕРТ,
«Тыва көдө тууду» тресте экономист.

Сорук кургун, ырлыг-шорлыг...

Бүгү Смолыныйн чыгыш чыгыш шыла алган. Халык доогула хой кийи оон бүгү-ле коридорларда шаарал-каан. Оон бүгү-ле өрөөндө-де амдырал хайыккан, ыл-чалдажон эң-не хай кийи чалгын, азуугу шуурган — үстүкү коридорун азында: мыда, эң-не мыдык өрөөндө Шериг-революстуг комитет хурадал турган. Мырнын шагзырап, түрөй берген каш кыс тайыбыр, айтышкын алыр даян, дилек кылып, чаргылажын келген кийикер-беле чугаалажын четтигин туралар.

Ол ээриштелген эерме-ке чүктер берген, кийи бүгү-ле күткөн кийикерин арын-ары көр, холдар кайы-ла бир айтышкын азы канды-бир майлат алыр даян сундуу-ла туралар.

Кавчаар-даа аажок чугула даалгаларын болгаш тому-лаашкынарны борта-ла бээр азы кылып, манал-ла үзү-саксаал чок тыдырап ма-нишкелер олар кыктынар, борта-ла каранды-беле дүвү-далаш ат салдынар, оон даал-га алгаш өөрөн канды-ла-бир анык эш автомобилди карагыже хикетилерин чор-рун калар. Аң ылдыкы өрөө-дө, соодай арыл бээр бе-зия хай чок эштер Россия-ныч тура халыккан хоорай-ларынча, бүгү-ле чүктерге, боттарыныч дуаалаларын, алектри токтары дег, төрө-лүн чорудун туралар.

Мен ол кайгачын ажалды магадашкын чок сакты ал-бас-тыр мен, Октябрь хүне-ринде Шериг-революстуг ко-митеттиң ажалын кийикин

кызыгаар чок энергиянын көргүзү деп үшөөр мен, ол дөргө революстуг чүктерге кайи хире төттүмөс кур-ла-ыр барын, олу революция-ныч дикиттиг үшү кий дээр-ге, кайи хире арга-шыва-лини оон бадыткал көргүзү турары ол-дур.

Советтерин II съездизилин хуралы Смолыныйн Ак за-лыга келсе эгелен. Чыл-ганнарныч сеткил-хөнү өөр-үшкүлүг болгаш байыра-ныч. Улустук сеткил-сактыкы холдөөзинин, ычала-даа Кышкы ордуу долгандыр тулушкун чоруп, бичи-бол-

долгандыр чоруп турар ту-лушкун дугайы чугаала-ры даян келген эрес-диз-матростары инг мага-дашкын-беле уткаан.

Совет эрге-чагырга Кышкы ордуу ээлеп ан, капитали-ст министрлерин тууду хо-руттаан даян үр манал мо-дээн соксаал чок шуурган дег, адыш таскашкынарны-биле съезд демделеди. А ол уеле армия организациыныч улуг салдарыг турган мен-шевик поручик Кучин инди-ге үшүп келген, Петроградче бодуун фронтузуну шериг-лерин доп-доран эскер мен

ледеримге Улус Комиссар-ларын Чувствительн баш-тайгы томулаашкынар дугайы сакташкынарныч меней кийикер келген. Ол Смолыныйн бир-де өрөөндө-гежиге болган чүве, мыда сандайлар кырында тоннар, берттер онкагылап каан тур-ду, улус бүзүргей чырыктыг столду дескиндир сымдар-лашкан. Бистер чаартыган Россияныч удуртукчуларын шилин турдуус. Ленин ап-чыгышын, мени тоован тур-ду, ычач тур-ла, ол хүлүм-зүрүп чугаалады:

— Амдымында бүгү албан дугааларга харысалажыг кийикер черек, оон соода-көөр бис: бир эвес хоржок хире болза — солуп четтиге бээр бис.

Оонуу шынал-ла чөптүг бол-ган! Чамдыктары харын со-лушкан, ычала-даа чам-дымыз артын калган. Даа-дырган черекти сестин хүлээп алган, а сөөлдө барын те-лестиг болганнар дыка хай турду. Чамдыктарыч—эргил-ден чүлө көрүктүзүлгөндө эвес, харын оон кийикериле-ринден — кайгачын перспек-тивалардан болган ажал эр-тер арга чок деп сактыдырып турган бөргөрдөн баптары дескиндир турган. Ленин ма-дагыч шыламык сүзү-беле со-ругаларынч күсөлдөзүн топтап көрүп турду, ол ук-сугуларын күсөлдөзүн, океаныч күчтөн улуг пароч-кудуну башкарап дугуон дур-жулгагыч далайкыныч тууду алары ыкшаш, мычаар тууду алган.

А.В. Луначерский. Ол дүне Смолыныйга...

гаш-ла эң-не дүвүрөңг ме-дээр көзү тургажон, хен-зиг-даа девидзешкин чок.

Кандыг-даа девидзешкин чок деп согон тура, мен болшөвиктер болгаш олар-нын талазында турган съезд кийикерилеринч хой кези-ле дугайы чугаалап тур-арык ол. А барынч уездин «социалист» кийикерилер өлөөрүн, ычкан, кызыккан-гай, мөгүлдүн турдулар.

Алак сөөлдө көзү, ам-на хурал ажитынганды, съезд кийикерилеринч сеткил-хөнү ычала-ла тодарай берди. Болшөвиктеринч чугаазын чыгылганар өөрүшкүлүг, дик-митиг амырап хүлээп ап турдулар. Кышкы ордуу

деп биске кыжанып турду...

Ычала-даа ол кымын-даа коргудуп шылааган. Тараа-чынар далайыныч чалгын келген, бисти дүлүп ки-риштер даян меделде база-ла кымга-даа коргунчт эвес болган.

Владимир Ильичинч хог-лүз аажок, ол чайкоо ажал-да турду. Бир-де булуңга ол чая эрге-чагырганыч дескете-рин бичи четтигинке, олар сөөлдө баргаш — ол дугайы бис ам билер бис — бистиң чүс чылдын төөгү-нү кайгачын турсаккадыг арыннарынч бирөөзи болу бээр.

Бодумуң бо каксы демде-

деп биске кыжанып турду...

Бир-де булуңга ол чая эрге-чагырганыч дескете-рин бичи четтигинке, олар сөөлдө баргаш — ол дугайы бис ам билер бис — бистиң чүс чылдын төөгү-нү кайгачын турсаккадыг арыннарынч бирөөзи болу бээр.

Бодумуң бо каксы демде-

Кубаньчбек МАЛКОВ

ХЕРИИ БАЗЫМНАР

Совет Тывада культу-чы-дымшын албан черлерини — культура бажынарныч клубтар-нын, библиотекаларын, музыка школааларын, кино үндүр турум черлеринч калбак четкини тургусту-ган. Улустун уран чогаалыга ба-за калбак сайзыралды алган. Бот-тымыгыр уран чүзү коллективте-ринде болгаш бөлүмперде 28 муң аажыг кийи хаара туттунган. Рес-публикада 51 хире улусту универ-ситет, ырымч болгаш танпымч чеди ансамбли ажалдап турар. Ленинградтың уран чүзү мастер-скалынга белеткеди эртен соон-да «Саян» ансамблинч арга-мерге-жиле онгу беш чылда аажок өскөн. (Оон үш кийикериле (чүртүк) күсөлдө үзүлдө). Ук ансамбль Сибирини, Ыраккы Чөөн чүктүд, Украинаны, Молдавынныч болгаш Ортаа Азияныч хоорайрын эргил-кезип, солуп оюн көргүзүп чоңа бараалдап чорган. 1981 чылда ансамбль тыва уран чүзүд Моолдун болгаш Болгарияныч чо-нууга бараалдаган. Ол ам ЧССР-де ойнап чоруп турар. «Саян-80» деп совет ырлар күсөлдөчлөргүнч бү-

гү-россия конкурсууну лауреады атты алган чая «Аян» ыр-тогтум ансамбли база тургустунган. Оон кийикерилеринч чедишкынери база улуг.

Театр амгы үшүнч негелде-ринге бүрүн харылап турар та-рымчалыг оран бажыныч алган. Бо бүгү театрга «Ромео биле Джульет-та», «Ылаккы болгаш кара са-гыш», «Боолук кийи» чергелет де-легей классикти чогааларын бол-гаш тыва драматургтарыч «Хайы-раан бот» «Самбажы», «Кызыл уер», «Он бир» даян ыкшаш нарын тургузугуш шилерин эстетиктиг культуразы бедон амгы шаттын көрүктүзүлгөнич сактыгача чедир тургузар арганы берген. Ш. Хуса-новтун «Алманын ак палаты» деп шивинде хол рольлар О. Чеба-лей биле К. Хүртүлек (чүртүк) че-дишкыныч ойнап турар.

Оон ылай сөөлү үдө тыва хөг-жүм черекселерин эгир болгаш чараш, шевеган кийди чалап кы-лыр, оларынч эң кийикериле-ринч дуржулгазы өскөдөгө тара-дыр ажал чоруп турар. (Чүртүк).

ЧЫЛЫГ УЖУРАЖЫШКЫННАР

Класс ишти шып-ла шып-тын. Алгебраич бодалагы өөрүнчүлөргүнч катэорге-биле хаара түдүшкан. Боду-нун күжүгүч мыныр кийи-лер боттары бодан үндүрүп экиөөрин орадалжыг, чая-чапсар чок бийиктигин кы-рыккан. Бодуңга арай идеге-вес уеус кожамында дүжү-рүш шеле каалтарынч арга-ныч хайдынын, моюнарныч уадын каан, карактарынч амыр-соксаал чокка борбаш-надыр көрүп, халчок бодан-ган бооп олурган. Савый-оол-ду башкы самбырага тургу-зуп экекелген, база ол-ла бо-долган бодамы каан.

Савый-оол шуут анаа тур-бамы-биле дешенелерин тур-гузуп, оларын дедир балаан. катап бичиң, холуңда тууду турган момунун сөөлдө хы-мылдарын бүдүрү көрүп, ка-чаар-болдаса «2х» үшүп ке-лерин тыварын орадалжыг турган.

Классың шымык даян ма-тематиги Алар-оол канчалык ирги даян, Савый-оол олче каш катап көргөн. Ооңу бажы бенин көрдүбөс, буу-хаа шеген олурган. Ооңуң бо-даарга боду чаджын олурар хире. Оон башка эки Савый-оолче сымбарынын орадал-жы бээр-ле кийи болбай.

Башкыныч Сурун Биче-оол-оол, элденсиген аныктыг көргөн, чүве ычтаваан. Савый-оол бажыга кирген дең-гелдерин бичиң-бичиң, чамдыктарын «сокулаш-тыштыр» катгылапкан, алак соода самбыранын он талакы адалык азынча деп-пел демдиз салган, «2х» деп бичиң каш, узуг тынган.

—Доозутун бе? — деп Су-рун Биче-ооловит айтырган. —Харымын үшүп келген-дир, башкы! — деп, класстан бир кийи харылаан.

—Каям, хынал көрөзөм — даян, башкы кылашпач че-дин келген.

—Савый-оол! Бо шивин-биле чорур болуңа, холчок хоюнуң кадарымы болуп

сеп! —Көк-кысты дүүн геогра-фия бажыныч холхозтун саяныш оолур сеп деп тур-ган, башкы! — даян үш ар-тык парадан дүң алган. — Шивин! — Шивин! — Савый-оол, барып олуруп а! Ийи!

Савый-оол самбыраны кы-лайтыр аштап каалкан, оо-жум барып олуруп алган. «Бистиң чүртүвүста ажал бурдуу хуудуңкадыг болгай, башкы!» деп чугаалажын олурза-даа чүве ычтаваан.

Школяныч чымдар соода чылдып калган. Амдырал бо-дунун агымын соодайыч оо-л шаларазынчага тура дүшөйин чоруп олурган.

Кара-Сугга чыккан Савый-оолдарынч аалыга мотопикс мунган кийи халдып келген. Аалчы бажында бөргүн, ка-раанын шилин уштуп каап-тарга, Савый-оол танып каап-кан: шавандык чангыс класс-чымы, ам сохов школяныч директору Алар-оол болган.

Сарыг шайны аартап олур-га, Алар-оол хөөрөн олурган: —Чаа, эжим, соховтун су-рагыл даян малчыны сени сурап чораш, келгенби бо. Даярта башкымыс чораш Су-рун Биче-ооловчынч пенсая-ле үдөр деп бардымыс. Ат-алар, арын-нуур деп чүве бар болгай. Анаа-ла куруг аас-биле үдөп каарга, эччөк ыйнаап, бир шымык ирттен дегерсеп, келгачапаса эки ыйнаап деп болат бар. Сен-ден ылдыг өсөптер хире чүве тыштыр ирги бе даян чор мен.

—Мээн бажым сарын тур-да, чечек бажы халдып тур-ла, дөтө, туратан ыкшаш чүве чайлыг ыйнаан бо, эжим. Ка-наа кала болурун таптыг чу-гаалал бер, чедире бээр мен. Сохово клузуңга улус шы-гырт олудупкан. Сурунун хоочун бажымыс Сурун Би-че-ооловчынч адрестон чы-лыг сестер күтүлүп, башкы төвүн улаштыр түтүп тур-галлап. Алак сөөлдө школа

директору Алар-оол Мижит-ович туруп келген:

—Ам чүве чугаалажын тур-гар кийи бар бе? — деп, ай-тырган.

—Мээн каш сөстөн берип көрүрөм! — деп, чугаалап чоруп, Савый-оол инди-ке учуп келген.

—Эргил Сурун Биче-оол-ович! Бүдүрүп келген чаагай үлүлөргө чөтө согон шы-лаптар сөстөр тыпаш-тыр мен. Силер чүгө бөгүтүп амдыралды эвес, а даяратыг кедир уени база баш үдүр көрүп чораш силер. Мен си-леринч чугаалажыңар Эду-гар малчыны болу бердим, башкы.

Бистиң өг-бүдөвистин өмү-нөзиден силерге белек кыл-дыр кадаймынч даярааныч торгу доларыг ак хураган кежи тоңуу тударынч чөпшө-рөп көрүрөм. Сурун Биче-оол-ович. Бо тон силеринч час-тыл когурумундан, күстүн кыра дондаалал, кыштын соогундан чыгылаң чорур болуң. Ам-даа үр чылдарла калдык чаагай чурттап, чаа-гай үлүлөни бүдүрүкчүге илденкейлиг кийикерилерин күзөп кайы.

Хурал сөөлдө шайлаа болган. Улустарынч аксы кизип, чугаа-сооду кийи үшүп турар айде Савый-оол Сурун Биче-ооловчынч чангыла олуруп алгаш хөөр-ежит олурла, демгиз айтыр-ган:

—Мээн сени көчүп, багай демдектер салып турганымны сөгүмчас-тыр сен бе?

—Эки чүвөнч сактып ап чо-рууп болза, ээриден бедип үнө берип болур, багай чүве болуп чорур болза, баалык-ла ажал чадай бээр деп, атам чыгып чораш чүве, башкы. Мен ону сагып чо-рууп кийи мен. Өөрөңүрүнч ам-даа кыгаан мен—кады-ажал-агыл техникумунда бот-өөрөңдө-биле өөрөңүп турар мен.

Василий МОНГУШ.

СУЛЕЙМАН РУСТАМ.

СЫЛДЫСТАР

Сал-сая чүрөөвисте Ленин чүрө мөңгө сол

Чайгылыш чок пароль болуп,

Ленин ады дыңдап чор.

Даады-ла кырымыста Ленин түгү кырык чор.

Даярта, дүүнү, бөгүтүп хун

Ленин-биле аалдаржып чор.

Ленинин чагылдарын Илгелдиг кылып чор бис.

Ленинин, Октябрьни Ишке анык салгалы бис.

Ленинин төлдери бис.

Очалдан хосталгаштын, Ленинин сылдыстарын

Октагыйге салып тур бис.

Оруздунан О. Сувакит очуадурган.

С. САРЫГ-ООЛ.

ХҮНЧЕ

Калды дөңгү мойнуң

Казарчы кул чораш тыва,

Алар-мадыр эрестер дег,

Аас хүнү күзөп чораш.

Октябрьни кызанаажы.

Оран-чүртү чырыкылаан.

Очалдан хосталгаш,

Орус улус дузалашкан.

Оттүг чаага төрөлдөшкөн

Орус, тыва, найыраам

Окур күштүг Улуг-Хемниң

Океанда тууду дег.

Эчис чаагай чыргалаңга

Эжиң, орук ажиң берген

Энередиг Ленин башкы

Эгир шагда чырыктымыс,

Далай кежер чакп-гыс,

Дагаар ажал чалгынымыс,

Мөңгө күштүг Ленин башкы

Мөңгө шагда чыргаламыс.

Хейле чөмөр оон иже бердим. Угуу келбес ышкымын.

Г. МАНАРОВТУҢ чурашан чуркунтары.

Редакциянын АДРЕЗИ: ИИЛЕКС 67000. 667000. Кызыл, Шетинки болгаш Кравченко кудумчуу бажы № 3. Телефонпары: Редакторун 2-24-63, редакторун оралакчыларын 2-35-24, 2-23-54, харысалажы секретарын 2-23-35, секретариаттын 2-23-35, партийж амдыраал болгаш со- кургузт кидистерини 2-37-13, пропаганда кидистерини 2-31-75, культура кидистерини 2-23-54, көзө ажал агыш кидистерини 2-21-47, үзөтүр кидистерини 2-31-75, чаага кидистерини 2-41-27, информация кидистерини 2-20-60, корректорларын 2-27-41, бухгалтерияны 2-12-45, солуп келбей барганда 2-32-75 телефонче долгар.

Тыва АССР-иң Министрлер Чувашкыныч Пом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садмынын черектериниң талазы биле эргелениң типографиясы. (Кызыл, Шетинки болгаш Кравченко кудумчуу бажы № 1).

Чатыг № 2022.

Солун неделяда 6 катап унер.

ТС-01528.